

Autopoezės pritaikymo galimybės viešojo valdymo sistemai

Laura Andrijauskaitė

*Mykolo Romerio universitetas
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius*

doi:10.13165/VPA-14-13-4-12

Anotacija. *Šiame straipsnyje siekiama atsakyti į klausimą: ar viešojo valdymo sistema gali būti laikoma autopoeetine sistema? Remiantis N. Luhmanno, vieno žymiausių sistemų teorijų atstovų, autopoezės koncepcija, apžvelgiamas viešojo valdymo funkcinis unikalumas, savireprodukcijos procesas, sistemos uždarumo ir atvirumo prielaidos bei komunikacijos procesas, kaip svarbiausi autopoeitinės sistemos bruožai, ir, atsižvelgiant į kritinius autopoezės teorijos aspektus, ieškoma alternatyvių sprendimų, galinčių papildyti viešojo valdymo, kaip autopoeitinės sistemos, koncepciją. Viešojo valdymo sistema, kaip viešosios politikos ir administravimo konstruktas, dėl dominuojančio viešojo administravimo ir politikos dichotomijos požiūriu yra sunkiai apibrėžiama funkcinio unikalumo prasme, tačiau, atsižvelgiant į papildomumo modelio alternatyvą, viešasis valdymas gali būti apibrėžiamas per visuotinio valdymo funkciją pasitelkiant galios koncepciją. Viešojo valdymo saviorganizacija grindžiama galios struktūromis bei jų konstruojamais asmenų veiksmis visuomenėje, kurie veda prie naujų viešosios valdžios veiklų, nustatančių tikslus pačioms sau, keičiančius ar veikiančius egzistuojančias taisykles (normas) ir galios pasiskirstymą.*

Raktažodžiai: *autopoezė, viešasis valdymas, savireferentiška sistema, sistemų teorija, saviorganizacija.*

Keywords: *autopoiesis, self-referential system, system theory, self-organisation.*

Įvadas

Ankstyvojo moderniosios visuomenės laikotarpio politinės ir ekonominės teorijos daugiausia rėmėsi metodologiniu individualizmu bei atomizuota metodo-

logija, kurios neadekvatumas ir netinkamumas kompleksinėms sistemoms buvo įrodytas fizikos moksluose [16, p. 1]. Pasaulinė sistema išgyvena transformacijų laikotarpį, kai kurie autoriai ją vadina pasauline krize [14]. Įvairialypiai pokyčiai vyksta ir svarbiausiose funkcinėse posistemėse: ekonomikoje, kultūroje, ekologijoje ir kt., vis daugiau visuomenės narių išgyvena nuolatinio spaudimo būseną [12, p. 45]. Vykstančių nuolatinių pokyčių, reformų kontekste tenka atsakyti į klausimą, ar įmanoma spręsti sudėtingas, sisteminės problemas, ar sistema gali būti ir kaip gali būti valdoma? Ar vis dėlto sistema yra sudaryta iš pakankamai savarankiškų elementų, patvirtinančių visumos vaizdą kaip kaleidoskopišką – momentinį ir atsitiktinį, kuriam būdingas nuolatinis judėjimas ir keitimasis, neturintis aiškios vystymosi krypties [1, p. 189]? Ar mūsų visuomenė yra apibrėžta socialinių struktūrų, ar mes galime spręsti, kaip keisti šias struktūras? Socialinių sistemų teorijos nuostatos padeda spręsti sudėtingoje ir dinamiškoje aplinkoje kylančius problemų kompleksiskumo klausimus, teorijos prielaidos leidžia skaidyti sudėtingus objektus, nustatyti jų tarpusavio ryšius, keisti nagrinėjamų objektų būsenas bei efektyviau juos valdyti [20, p. 70]. Socialinės sistemos nestabilumo (kaitos) fazėje atsiranda galimybė paveikti socialinius pokyčius ir sistemos vystymąsi norima linkme, o ne leisti pokyčiams vykti savaime. Sistemos elementų veiklos kryptis ir pobūdis yra priklausomi nuo sistemos veiklos tikslo bei užtikrinami per kryptingą struktūros elementų ar jų darinių tarpusavio veikimą. Šiuo požiūriu ypač svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad saviorganizuojančios sistemos negali būti nagrinėjamos kaip linijinės sistemos elementų kombinacijos.

Socialinių sistemų teorija ir savireferentiškos, autopoetinės sistemos sampratos yra tapusios aktyvių diskusijų epicentru. Pagrindines sistemų teorijos charakteristikas formuoja T. Parsons'as, N. Luhmannas, A. Hartmanas, H. Wilke'as ir kt. autoriai. N. Luhmannas išvystė vieną aktualiausių savireferencinių sistemų požiūrių sistemų teoriją. Taigi šio straipsnio *tikslas* – apžvelgti autopoetinės sistemos ypatybes ir atsižvelgiant į autopoezės teorijos ribotumą papildyti kritinės ir dinaminių sistemų nuostatomis ir pritaikyti viešojo valdymo sistemos analizei. Straipsnio tikslo siekiama pasitelkiant mokslinės literatūros analizės (sistemų teorijos, autopoezės teorijos, viešojo valdymo tematika), struktūrinės analizės, palyginamąjį kritinį, interpretacinį metodus.

Autopoezės samprata

Originali biologinė *autopoiesis* koncepcija buvo suformuota dviejų Čilės biologų H. Maturana bei F. Varela 6 dešimtmečio pabaigoje – 7 dešimtmečio pradžioje. Koncepcija teigia, kad gyvosios sistemos reprodukuoja pačios save [39, p. 6]. Autorių nuomone, autopoetinis organizmas yra organizuotas kaip komponentų produkcijos procesų tinklas (transformacija ir destrukcija), gaminantis komponentus, kurie: (1) sąveikos ir transformacijų procese nuolat regeneruoja ir realizuoja santykių tinklą, kuris juos gamina, ir (2) sudaro organizmą kaip konkrečią visumą (vienį)

erdvėje, kur komponentai egzistuoja nurodydami tipologinį domeną jo, kaip tinklo, realizavimui [14, p. 111]. Anot H. Maturana ir F. Varela, autopoeitinės sistemos yra nustatomos, išlaikomos ir reprodukuoja pačios save, t. y. jų elementai rekursyviai savireprodukuoja per nuosavus elementus. H. Maturana socialines sistemas laiko aukštesnės tvarkos sistemomis bei abejojo jų autopoeitinėmis sąvybėmis. N. Luhmannas pamėgino originalią biologinę *autopoezės* koncepciją paversti daugiadalykine *autopoezės* koncepcija [14, p. 112] ir sistemas, kurios veikia šalia išorinės terpės bei siekia išvengti susiliejimo su ja, stebi, fiksuoja, organizuoja įvykius tiek sistemos viduje, tiek išorėje, pavadino autopoeitinėmis [27, p. 2]. Taigi *autopoezė* – tai sistemos atgaminimo procesas, kuris vyksta pasitelkiant jos pačios struktūrų tinklą. Autopoeitinė sistema funkcionuoja tol, kol gamina būsimus elementus, jei ši (re)produkcija nustoja vykti, sistema išnyksta. Koks konkretus elementas gaminamas tam tikru momentu, priklauso nuo sistemos struktūrų, šia prasme sistema yra apibrėžiama struktūros [14, p. 112]. *Autopoezė* yra taikoma visoms sistemoms, kurios geba tuo pačiu metu būti ir uždaros, ir atviros [41, p. 47]. Bendrosios sistemų teorijos nuostatos teigia, kad sistema gali būti erdviškai ir funkciškai uždara, kas reiškia, jog yra galimos nurodyti ribos tarp sistemos elementų ir ją supančios erdvės bei tarp jos vykdomų ir kitų (ne jos vykdomų) funkcijų. Riba sistemą skiria nuo jos aplinkos bei paprastai yra tam tikru laipsniu pralaidi, kas reiškia, jog nėra absoliučios izoliacijos tarp sistemos elementų ir elementų, nepriklausančių sistemai [20]. Visi autopoeitinėje sistemoje vykstantys procesai yra savireprodukcijos procesai ir šia prasme autopoeitinės sistemos yra *operatyviai uždaros*: čia nėra operacijų, įtrauktų į sistemą iš išorės [14, p. 113], aplinka negali vykdyti operacijų sistemoje. Autopoeitinės sistemos taip pat yra atviros, t. y. autopoeitinės sistemos turi santykį su aplinka (interakcinis atvirumas). Autopoeitinė sistema kontaktą su aplinka reguliuoja, sistema nustato kada, kaip ir per kokius kanalus yra apsikeičiama energija ar materija. Anot H. Maturana ir F. Varela, operatyvinis uždarumas yra *sąveikinio atvirumo* prielaida, t. y. autopoeitinės sistemos operaciniame lygmenyje iš išorės (aplinkos) negauna jokių įeigų, tik trikdymus (perturbacijas) ar dirginimus, kurie gali sukelti vidines sistemos operacijas [14, p. 112]. Kitais žodžiais tariant, išoriniai įvykiai gali sukelti vidinius procesus, bet negali jų nustatyti.

N. Luhmannas teigė, kad autopoeitinės sistemos veikimo pagrindas yra komunikacija, t. y. socialinės sistemos naudoja komunikacijas kaip ypatingą autopoeitinės reprodukcijos metodą. Sistemos elementai yra komunikacijos, kurios yra produkuojamos ir reprodukuojamos komunikacijų tinkle ir negali egzistuoti sistemos išorėje [39, p. 8]. N. Luhmanno komunikacijos samprata yra išsamesnė nei daugelio kitų autorių, kurie komunikaciją apibrėžia per informaciją ir kalbėseną. Jis skiria trijų elementų kombinaciją: (1) informacija; (2) kalba ir (3) supratimas (selekcijos). Komunikacijos koncepte supratimo elementas užima svarbiausią vaidmenį, dėl jo komunikacijos turinio perdavimo ir suvokimo funkcijos, komunikacija įgauna tokią prasmę, kokia buvo suprasta [41, p. 46, 40 p. 7]. Pagal bendrąją *autopoezės* koncepciją, komunikacija egzistuoja kaip komunikacija tik per jos ryšius su kitomis komunikacijomis. Anot N. Luhmanno, tik komunikacijos gali komunikuoti

[39, p. 7]. Sistema savo tapatybę konstruoja per esamus sistemos ir jos aplinkos skirtumus, išryškėjančius komunikacijų pagrindu [27, p. 123]. N. Luhmannas akcentuoja, kad komunikacijos rezultatas yra būsima komunikacija, taigi iš esmės jis aiškina, kad visuomenė yra savireferentiška ta prasme, kad vienos komunikacijos veda prie kitų [14, p. 113].

Vienas svarbiausių N. Luhmanno *autopoezės* teorijos elementų yra *struktūrinio sugretinimo konceptas*, kuris aptaria ryšius tarp sistemos ir jos aplinkos. N. Luhmannas teigia, kad funkcinės sistemos kuria viena kitai aplinką, jos negali keistis savo komunikacijomis, nes reprodukuojasi savireferentiškai. Skirtingos sistemos gali būti tarpusavyje struktūriškai sugretinamos, pavyzdžiui, pirkimo–pardavimo sutartis yra tiek teisinės sistemos, tiek ekonominės sistemos komunikacija, ir gali būti skirta dviem skirtingoms funkcinėms sistemoms [40, p. 4]. Aplinka (jos įvykiai) gali trikdyti vidinius autopoezinės sistemos procesus, bet konkrečių procesų trikdžiai yra determinuojami sistemos struktūrų. Sistema yra struktūriškai sugretinta su jos aplinka (ar kita sistema jos aplinkoje), jei jos struktūra yra vienu ar kitu būdu pritaikyta prie aplinkos struktūrų (ar sistemų aplinkoje), t. y. sistemos struktūros leidžia reakcijas į svarbius aplinkos įvykius [14, p. 114]. Vienas iš kontroversiškiausių N. Luhmanno teorijos aspektų yra socialinių ir psichinių sistemos sąveikų klausimai. Asmenį N. Luhmannas apibrėžia kaip socialinį konstruktą, kuris yra organinės ir psichinės sistemų vienis [40, p. 9]. Individai (re)produkuoja save biologiškai, ne socialiai [14, p. 112]. Socialinėms sistemoms yra labai svarbi psichinė sistema, kuri yra asmens kaip sistemos dalis (individas tai organinės ir psichinės sistemų vienis). Operatyviai uždaro psichinės ir socialinės sistemos kuria aplinką viena kitai: mintys (psichinės sistemos elementas) negali tapti komunikacija (socialinės sistemos elementu), o komunikacijos negali tapti mintimis [39, p. 7]. Tiek psichinės, tiek socialinės sistemos struktūriškai yra taip pritaikomos viena prie kitos, kad vykdo nuolatinį tarpusavio dirginimą. Tokį struktūrinį sugretinimą N. Luhmannas vadina socialinių ir psichinių sistemų *skvarba*, kurios metu autopoezinė sistema gali elgtis su kitos sistemos dalimis kaip su savo sistemos dalimis [39, p. 8]. Struktūrinio sugretinimo dėka socialinės sistemos gali tikėtis, kad jų komunikacijos sukels psichinėms sistemos dirginimus ir sulauks dirgiklio iš psichinės sistemos.

Apibendrinant N. Luhmanno autopoezės teoriją teigtina, kad socialinė autopoezinė sistema pasižymi savęs atgaminimo procesu, kuris vyksta pasitelkiant jos pačios struktūrų tinklą. Šių sistemų pagrindiniai požymiai yra funkcinis unikalumas, interakcinis atvirumas ir operatyvinis uždarumas. Sistema funkcionuoja komunikacijos pagrindu, tokios sistemos santykis su aplinka apibrėžiamas per struktūrinio sugretinimo konceptą.

Viešasis valdymas kaip autopoezinė sistema

Nors viešojo valdymo N. Luhmannas kaip atskiros autopoezinės sistemos neaptarė (kaip buvo aptariama, pvz., teisė), tačiau būtų prasminga įvertinti galimybes

N. Luhmanno *autopoezės* koncepciją pritaikyti ir viešojo valdymo sistemai. Kaip jau buvo aptarta ankstesniame skyriuje, autopoeitinė sistema turi tenkinti funkcinio nepakeičiamumo (unikalumo) reikalavimą. N. Luhmannas teigė, kad pagrindinė sistemos autonomijos problema yra jos funkcinė specifikacija, sistemos autonomiškumą apsaugo jos funkcinis nepakeičiamumas ir jos vidinės, pasikartojančios, cikliškos operacijos [41, p. 47]. Autopoeitinių sistemų autonomiškumas pasiekiamas per jų funkcinį nepriklausomumą, t. y. šių sistemų pagrindinės funkcijos negali realizuoti jokia kita sistema ar alternatyvios funkcijos. Taigi pagrindinė užduotis yra rasti tokią viešojo valdymo sistemos funkciją, kuri neturėtų jokių atitikmenų, priešingu atveju sistema gali būti pakeista.

Akademinėje literatūroje viešasis valdymas suprantamas arba kaip viešojo administravimo sinonimas [30, p. 28], arba kaip viešosios politikos ir viešojo administravimo priemonių visuma. Daugelis teoretikų ir praktikų viešąją politiką dažniausiai apibūdina kaip valstybės valią ir jos išraišką: valdžios veiklą, tos veiklos priežastis, kaip valdžios pastangas reguliuoti visuomenėje kylančius interesų grupių konfliktus, skirstyti materialiąsias ir simbolines vertybes bei paslaugas, fiskalinės politikos priemonėmis reguliuoja biudžetą [35, p. 18]. Tuo tarpu viešasis administravimas apibrėžiamas kaip valdžios ir valdymo institucijų veikla, skirta politikai formuoti, sprendimams priimti ir jiems įgyvendinti, pasitelkiant vadybinius instrumentus ir priemones [35, p. 6]. Politikos ir administravimo tarpusavio santykio klausimas akademių diskusijų erdvėje yra aktualus tyrimų objektas. Politikos ir administravimo sąveikos bei ribų klausimų nagrinėjimo pradžia sietina su W. Wilsonu ir M. Weberiu. Skirtumas tarp W. Wilsono ir M. Weberio požiūrių yra tas, kad M. Weberis siekė apsaugoti politiką nuo augančios biurokratijos grėsmės bei mažinti jos apimtį, o W. Wilsonas pabrėžė santykio tarp politikos ir administravimo harmoniją, kai politika nesikiša į administravimo veiklą, t. y. W. Wilsonas suformavo politikų ir administratorių dichotomijos idėją, kad politinės ir administracinės institucinės sąrangos yra nepriklausomos. Toks funkcinis atskyrimas buvo naudingas, nes aiškiai identifikavimo abiejų veikimo ribas. Dichotomijos šalininkai teigia, kad politikos ir administravimo atskyrimas užtikrina administratorių apsaugą nuo politikų [29, p. 184, 5, p. 550].

Kodėl šis aspektas svarbus, kalbant apie viešojo valdymo sistemą kaip apie autopoeitinę sistemą? Vienas svarbiausių autopoeitinės sistemos bruožų yra funkcinis unikalumas bei sistemų funkcinis nepakeičiamumas. Kaip jau minėjome, visos funkcinės sistemos yra komunikacinės sistemos, kurios yra operatyviai realizuojamos funkcijos pagrindu, t. y. visos komunikacijos dalyvauja reprodukcijoje tik realizuojant konkrečios funkcinės sistemos specifinį kodą (pvz., teisinės sistemos kodas yra teisingumas / neteisingumas, ekonominės sistemos kodas yra mokumas / nemokumas) [40, p. 14]. Taigi sistemos funkcinį unikalumą turėtume apibrėžti per specifinį jos kodą, o viešąjį valdymą traktuojant kaip viešąją politiką ir administravimą ir žvelgiant į jų santykius per politikos ir administravimo dichotomijos prizmę, kurios pagrindinis principas yra politikų (politikos formavimo principas)

ir administratorių (vadybininkų, veikiančių pagal mokslinės vadybos principus) funkcijų atskyrimas [5, p. 550], reikėtų kalbėti apie dvi skirtingas sistemas, turinčias skirtingas funkcijas ir skirtingus kodus. N. Luhmannas nagrinėdamas funkcinės socialines sistemas pastebėjo, kad politinės sistemos kodas jėga / ne jėga, galia / ne galia [40, p. 14]. Anot M. Beyrle'o, politika yra sistema, užtikrinanti visuomenės savisaugą bei egzistenciją, kuri užtikrina individams tinkamas gyvenimo sąlygas bei sprendžia kolektyvines problemas. Anot jo, ši funkcija realizuojama per valstybę bei siūlo autoritarinius veiklos realizavimo būdus [0, p. 7], t. y. veda prie išskirtinės galios koncepto, Ch. Fuchsas bei J. Collier politinę saviorganizaciją sieja su valstybe, kurios veikla organizuojama per procedūrų ir institucijų tinklą bei akumuluoja jėgą (galią) ir politinį kapitalą [12, p. 9]. Taigi akumuluojamas politinės sistemos kodas yra politinė galia, kurios paskirtis išskirtinių sprendimų priėmimas. Turėtume atkreipti dėmesį, kad pats galios konceptas ir jo aiškinimas skirtingų autorių yra skirtingi, ir neretai net ir kontroversiški, nors Foucault, Bourdieu ir Boudrillard'o teorijose teigiama, kad galia yra išskaidyta visuomenėje, o ne sutelkta tik vienoje jos vietoje. Tačiau Bourdieu teigia, kad galią galima turėti, ir analizuoja jos išteklius, o Foucault įsitikinęs, kad galia nėra grupių ar individų nuosavybė [19, p. 116]. Žvelgiant iš Foucault pozicijos, valdžią turėtume suprasti kaip integralią struktūrą, kurioje nėra opozicinių darinių, kurie valdomi, veikiau yra aibė valdymo atramos taškų, kurie yra paslankūs ir kintami, o jų dalinis stabilumas, laiduojamas per institucinę valstybinę infrastruktūrą bei kitus socialinius konstruktus, legitimuojamas teise, tačiau šis stabilizacijos apvalkalas savaime neturėtų būti suprantamas kaip galia grynuoju pavidalu ir netapatinamas su konkrečiais asmenimis. Valdymo galia yra tarsi judantis valdančiųjų ir valdomųjų integralumą užtikrinantis vektorius. Tuo tarpu Boudrillard'as tvirtina, kad galia yra taip išskaidyta, kad nebėra prasmės kalbėti apie jos šaltinius ir raišką, ir deklaruoja tikrosios galios mirtį [19, p. 116].

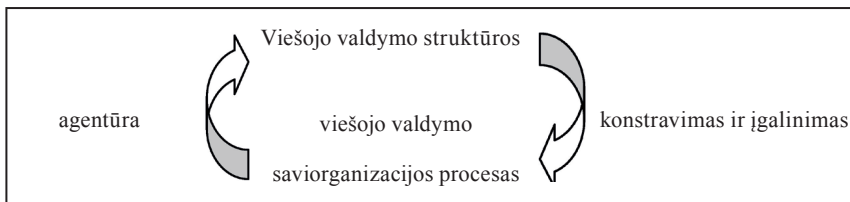
Nepaisant skirtingų autorių požiūrio į galios konceptą, vis dėlto reikia pripažinti, kad galia objektyviai egzistuoja ir šiuo metu gali būti laikoma politinės sistemos kodu. Sudėtingiau yra apibrėžti viešojo administravimo kodą, nes išskirtinė poveikio / reguliavimo galia kitų sistemų atžvilgiu būdinga ne tik politikai, bet ir administravimui, tiesa, politikos formavimo galia yra legitimuota piliečių (tiesioginė piliečių galia), o administratorių galia legitimuota politikų (t. y. išvestinė piliečių galia). Negana to, nors politikos ir administravimo poliai yra atskiri, tačiau jų funkcijos viena kitą papildo ir tarsi sutampa: politika prižiūri administravimo veiklą, o administravimas įtraukiamas į politikos formavimą [29, p. 187], todėl viešojo valdymo kaip tik viešosios politikos arba tik viešojo administravimo sinonimo traktavimas susiaurina viešojo valdymo turinį. Vykstant pokyčiams visuomenės gyvenime, tradicinis politikos ir administravimo dichotomijos modelis nebepateisina keliamų jam lūkesčių ir neatitinka visuomenėje vykstančių procesų [29, p. 184]. Taigi radosi poreikis naujai pažvelgti į politikos ir administravimo santykius. Kaip to rezultatas susiformavo papildomumo modelis, kuriuo politika

ir administravimas traktuojami kaip viena kitą papildančios funkcijos: pabrėžiant tarpusavio priklausomybę, paklusnumą kartu su nepriklausomybe, tam tikru politikos viršenybės laipsnio išlaikymą, politikos vertinimą kartu su profesionalumo standartų palaikymu. Pagrindinė savybė, kuria skiriasi papildomumo bei politikos ir administravimo dichotomijos modeliai, yra ta, kad politika ir administravimas papildomumo modelyje dalinasi atsakomybės sritimis, sąveikauja ir abipusiai veikia vienas kitą [29, p. 184–185]. Toks požiūris suteikia galimybę viešąjį valdymą traktuoti kaip vieningą, integralią sistemą. Papildomumo modelis numato ne tik kokius vaidmenis turi užimti politika ir administravimas, bet ir administravimo funkcijas politikos formavimo procese [29, p. 186]. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad politikų įgaliojimai yra didesni, nes jie turi įgaliojimus atleisti administratorius (visuomenės suteikiamos galios persvara politikų naudai).

Taigi dichotomijos modelis ignoruoja ar net dirbtinai skiria politikų ir administratorių veiklos sritis, tuo tarpu papildomumo modelis leidžia politiką ir administravimą traktuoti kaip du sąveikaujančius sistemos elementus. Viešojo administravimo ir viešosios politikos tarpusavio priklausomybė nurodo bendros viešojo valdymo sistemos susiformavimą, o šių sistemų dichotomija yra kuriama, siekiant administracinių biurokratinių struktūrų dalyvavimo politikoje, nebūnant už ją realiai atsakingoms ar vykdyti politinę veiklą, ją grindžiant techniniais, juridiniais kriterijais [35, p. 23], kurie nesudaro prielaidų įtarti politiniu angažuotumu. Identifikuojamas viešosios politikos ir viešojo administravimo sutapimas ir sąveika (labiau bendri nei skirtingi viešosios politikos ir viešojo administravimo modeliai, veiklos metodai, procedūros) [35, p. 23] bei papildomumo modelio požiūris suteikia galimybę viešąjį valdymą traktuoti ir analizuoti kaip atskirą ir vientisą funkcinę sistemą. Viešasis valdymas savo vykdoma funkcija yra unikali sistema, ji turi visus būtinus tokiai sistemai atributus – kalbą, simbolinę komunikacinę terpę ir kontekstą (aplinką). Viešojo valdymo komunikacijos – tai išplėtos „valdymo“ ir „ne valdymo“ / „reguliavimo“ ir „nereguliavimo“ / galios / ne galios požiūriu kategorijos (kodai) ir, atsižvelgiant į šiai sistemai būdingą komunikaciją, plėtojamas jai reikšmingų sąvokų ir priežastingumo metodų mechanizmas. Viešąjį valdymą turėtume suprasti kaip socialinę sistemą ar visuomenės posistemę, egzistuojančią šalia kitų posistemų bei realizuojančią vienintelę valdymo funkciją, kurią determinuoja galios konceptas (komunikacijos kodas).

Viešojo valdymo sistemai, kaip autopoeetinei sistemai, keliamas operatyvaus uždarumo ir sąlyginio atvirumo reikalavimas. Remiantis N. Luhmannu teigtina, kad viešojo valdymo sistema kaip komunikacinė sistema yra kognityviškai atvira, tačiau normatyviškai uždara, t. y. ši sistema yra atvira pažinimui, nuolatos pripažįsta pokyčius kitose sistemose (t. y. ekonominius, teisinius, mokslinius ir pan.) bei į juos reaguoja, bet kartu ji gali stebėti aplinką, remdamasi tik savo pačios vertinimo ir interpretacinėmis kategorijomis. Viešasis valdymas kaip sistema negali veikti kitose sistemose, tačiau viešojo valdymo sistema yra įgalinta skatinti ir padėti kitoms sritims (sistemoms) savarankiškai plėtotis.

Modernioje visuomenėje valstybė gali būti laikoma viešojo valdymo saviorganizacijos proceso organizaciniu vienetu, kurio pagrindas yra siekis akumuliuoti galią bei politinį kapitalą per demokratinį struktūrų (institucijos) bei procedūrų ir kompetencijų tinklą. Tačiau vienu grupių galios augimas reiškia kitų grupių galios mažėjimą. Valstybės, kaip viešojo valdymo saviorganizacijos formos, funkcionavimas pagrįstas asimetriniu galios panaudojimu konstitucijos viršenybės prieš kitas teisės normas įstatymų leidybos procese, sankcionavimo bei kontrolės vykdymo principais [17, p. 9]. Kolektyviniai sprendimai (teisė, jėgos struktūros (parlamentas, vyriausybė, teismai ir pan.), viešojo valdymo institucijos (ministerijos, teismai ir kt. viešojo valdymo institucijos) atspindi egzistuojančius galios santykius ir egzistuojantį galios (valdymo įgaliojimų) panaudojimo ir veikimo tinklą (kaip galia įgaunama, naudojama, lokalizuojama ir išnyksta) [16, p.]. Viešojo valdymo perkūrimo / savireprodukcijos procesas yra dualus procesas, apimantis agentūras (sprendimų procedūras) ir įgalinimą / konstravimą [12, p. 8]. Viešojo valdymo perkūrimo / saviorganizacijos procesas konceptualiai atvaizduotas 1 pav.

1 pav. Viešojo valdymo saviorganizacijos procesas

Sudaryta pagal CH.Fuchs [16]

Viešojo valdymo santykių rezultatas yra naujų galios struktūrų iškilimas. Šios struktūros (įgalina ir konstruoja asmenų veiksmus visuomenėje bei veda prie naujų viešosios valdžios veiklų, kurios pačios sau nustato tikslus, keičiančius ar veikiančius egzistuojančias taisykles (normas) ir galios pasiskirstymą. Agentūra yra kūrimo veiksmas, kuris veda prie naujų viešojo valdymo realybės sąlygų susidarymo. Šio proceso cikliškumas atskleidžia viešojo valdymo sistemos dinaminį pobūdį. Matome, kad viešojo valdymo sistema grindžiama viešojo valdymo veikėjų kūrybiškumu bei inovacijomis, apibrėžiama kaip persikurianti sistema, kuri nuolatos reprodukuoja pati save per viešojo valdymo agentūras [16, p. 10].

Moderniose visuomenėse viešojo valdymo sistemos autopoezė yra pagrįsta akumuliacijos procesais bei konkurencija. Modernios demokratijos grindžiamos galios ir balsų akumuliacium. Esminis viešojo valdymo sistemos veikėjų motyvas yra disponuoti galia, siekiant realizuoti jų politinius tikslus. Būtina pažymėti, kad viešojo valdymo autopoezės procesas savo pobūdžiu yra gana konservatyvus, nes dėl anksčiau aptartos politikų galios viršenybės administratorių atžvilgiu viešojo valdymo sistemos savireprodukcija yra glaudžiai susijusi su rinkimų laikotarpiais,

kai keičiantis veikėjams persiskirsto galios centrai ir tik tuomet suaktyvėja savireprodukcijos procesas.

N. Luhmanno autopoezės koncepcijos ribotumai: viešojo valdymo sistemos kontekstas

Bene didžiausios kritikos ir dėmesio sulaukęs N. Luhmanno autopoezės teorijos aspektas yra individo eliminavimas iš socialinių sistemų sampratos. Sistemos ir žmogaus atskyrimo principas veda prie socialinių problemų neigimo [14 p. 125]. N. Luhmannas visuomenę / sistemą apibrėžia kaip tokią, kokia ji egzistuoja, o ne tokią, kokia ji turėtų būti. Jis teigia, kad socialinės problemos egzistuoja tik todėl, kad jos yra komunikuojamos kaip problemos.

Diskutuotinos ir N. Luhmanno teorijos nuostatos dėl socialinių judėjimų, kuriuos jis laikė tik alternatyvomis dėl alternatyvų bei pasižyminčiomis tik reaktyvia, o ne aktyvia pozicija [14, p. 114]. Tačiau viena modernių demokratijų visuomenės pilietinių teisių realizavimo formų yra socialiniai judėjimai. Kritinės socialinės teorijos atstovai teigia, kad tokie judėjimai reiškia nepasitenkinimą egzistuojančiomis struktūromis bei gali skatinti teigiamus pokyčius sistemoje. A. Gramskis teigė, kad valstybė reiškia viešojo valdymo visuomenės bei pilietinės visuomenės sumą [16, p. 11]. Tokia nuomonė formuoja integralų požiūrį bei suponuoja prielaidas teigti, kad valstybėje egzistuoja viešojo valdymo normų ir pilietinės visuomenės sistemos, kur viešojo valdymo sistemos elementai formuojasi per formalią politinę infrastruktūrą: politines partijas, viešojo sektoriaus institucijas, o pilietinė visuomenė per neformalius visuomeninius judėjimus, nevyriausybinės organizacijas ir kt., kurios struktūrinio sugretinimo principu veikia viešojo valdymo sistemą. Tuo tarpu Ch. Fuchsas teigia, kad nevyriausybinės organizacijos ir socialiniai judėjimai (pilietinė visuomenė) yra tiesioginiai viešojo valdymo sistemos elementai [16, p. 19], galintys inicijuoti pokyčius viešojo valdymo sistemoje.

N. Luhmanno teorija įgalina sistemą apibūdinti tik esamuoju momentu, priešingai nei, pvz., kritinė teorija, kuri analizuoja, kaip pakeisti sistemą, kad ji funkcionuotų geriau (norima linkme). Tai reiškia, kad N. Luhmanno idėjos ignoruoja sistemos transformacijos procesus (jų valdymo aspektu) ir pokyčius traktuoja kaip šalutinį sistemoje vykstančių komunikacijų produktą, kas suponuoja prielaidas teigti, kad pokyčiai praktiškai yra nenuspėjami ir sudėtingai valdomi. N. Luhmanno kritikai atkartoja Habermaso mintį, kad socialinių problemų siekio atrasti visuomenės tobulinimo būdus bei žmogiškosios pažangos ir emancipacijos būdų paieškos ignoravimas veda prie instrumentinės ir funkcinio priežastingumo logikos [14, p. 114]. Valstybės vystymasis vis dėlto yra ne statinis, bet dinaminis procesas, grindžiamas nuolatine viešojo valdymo veikla, vykdoma tiek per politinių partijų veiklą, tiek per administravimo įgaliojimus turinčių subjektų veiklą, vedanti prie naujo viešojo valdymo galios / kapitalo struktūrų kūrimosi, kurios stimuliuoja būsimus viešojo valdymo veiksmus, vedančius prie egzistuojančios galios naudojimo, stabilizavimo

ar keitimo proceso [16, p. 10]. N. Luhmanno siūlomas statinis požiūris į sistemą bei grindžiamas neprognuojamų ir nevaldomų pokyčių pobūdis viešojo valdymo sistemai yra per siauras, ypač pastaraisiais dešimtmečiais vykdomų viešojo valdymo reformų aspektu. Nors N. Luhmanno autopoezės teorija sulaukia nemažai kritikos, vis dėlto socialinių sistemų autopoezės teorija ir ją lydintys konceptai yra aktualūs ir nagrinėjami akademinėje erdvėje, o daugelis principų panaudoti vystant sistemų teorijos mokslą.

Išvados

1. Socialinė autopoeitinė sistema pasižymi savęs atgaminimo procesu, kuris vyksta pasitelkiant jos pačios struktūrų tinklą, šių sistemų pagrindiniai požymiai yra funkcinis unikalumas, interakcinis atvirumas ir operatyvinis uždarumas. Sistema funkcionuoja komunikacijos pagrindu, tokios sistemos santykis su aplinka apibrėžiamas per struktūrinio sugretinimo konceptą.

2. Viešojo valdymo funkcinio unikalumo identifikavimo problematika kyla dėl viešojo valdymo turinio: politikos ir administravimo dichotomijos, tuo tarpu papildomumo modelis suteikia galimybes vertinti viešąją politiką ir viešąjį administravimą kaip integralią sistemą bei identifikuoti valdymo funkciją kaip pagrindinę viešojo valdymo sistemos funkciją realizuojamą per galios konceptą.

3. Viešojo valdymo savireprodukcija realizuojama per viešojo valdymo galios struktūras, įgalina ir konstruoja veiksmus visuomenėje bei veda prie naujų viešosios valdžios veiklų, šios pačios sau nustato tikslus, keičiančius ar veikiančius egzistuojančias taisykles (normas) ir galios pasiskirstymą. Agentūra yra kūrimo veiksmas, kuris veda prie naujų viešojo valdymo realybės sąlygų susidarymo. Šio proceso cikliškumas atskleidžia viešojo valdymo sistemos dinaminį pobūdį.

4. Viešojo valdymo autopoezės procesas savo pobūdžiu yra gana konservatyvus, dėl politikų galios viršenybės administratorių atžvilgiu principo, viešojo valdymo sistemos savireprodukcija yra glaudžiai susijusi su rinkimų laikotarpiais, kai keičiantis veikėjams persiskirsto galios centrai ir suaktyvėja savireprodukcijos procesas.

Literatūra

1. Bauman, Z. A Sociological Theory of Postmodernity. In *Intimations of Postmodernity*, London and New York: Routledge, 1992, 187–204.
2. Boyne, G. A. Public and Private Management: What's the Difference? *Journal of Management Studies* Volume, 2002, 39 (No.1), 97–12.
3. Bieger, T., Gross, M. Und Laesser C., *Geshaeftsmodelle zwischen Public und Private Value: Das Falleispiel der Schweizerischen Bundesbahnen (SBB)*. In *Innovative Geshaeftsmodelle-Konzeptionelle Grundlagen, Gestaltungsfelder und unternehmerische Praxis*. T Bieger, D.zuKnyphausen-Aufsess und C. Krys, Berlin, Springer 2011, 331–351.

4. Bileišis M. Institucinis Vyriausybės veiklos aspektas Lietuvos viešajame valdyme. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03). Vilnius: MRU, 2012.
5. Bileišis M., Petukauskas J. Subnacionalinio valdymo reformų prielaidos Lietuvoje politikos ir administravimo dichotomijos bei administracinių vertybių modelių požiūriu. *Viešoji politika ir administravimas*, 2011, T. 10, Nr. 4, 548–564.
6. Boločkaitė R. Postmodernioji galios epistema ir jos raiška Lietuvos viešajame diskurse. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2005/1, 70–82.
7. Bourdieu, P. 'The Forms of Capital'. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital*. J. G. Richardson. New York, Greenwood Press, 1986, 241–58.
8. <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> [žiūrėta 2014-07-14].
9. Domarkas V. Viešojo administravimo raidos aktualijos. *Viešoji politika ir administravimas*, 2005, Nr. 13, 7–14.
10. Domarkas V. Naujieji viešojo administravimo raidos akcentai. *Viešoji politika ir administravimas*, 2004, Nr. 7-15.
11. Dzegoraitienė A. Kultūra ir Europos Sąjungos teisė: sąsajų paieškos. *Jurisprudencija*, 2007, 1(91), 65–71.
12. Fuchs, Ch. Co-Operation and Self- Organization, *Triple* 2003, C: 1-52. <http://tripleC.uti.at> [žiūrėta 2014-06-11].
13. Fuchs, Ch. Some Implications of Pierre Bourdieu's Works for Theory of Social Self-Organization, *European Journal of Social Theory*, 2003, 6(4), 387–408.
14. Fuchs, Ch. The Selforganisation of Modern Society, *Studies in Political Economy*, 2003, vol. 25.
15. Fuchs, Ch. The Self-organisation of Politics, Power and the Nation State, *Social Science Research Network*, 2003, eLibrary. <http://ssrn.com/abstract=385222> [žiūrėta 2014-05-15].
16. Fuchs, Ch., Hofkirchner, W. Autopoiesis and critical social systems theory. In *Autopoiesis in organization theory and practice*, ed. R. Magalhaes and R. Sanchez, 111–129, Bingley: Emerald, 2009.
17. Fuchs, Ch., Hofkirchner, W. Postfortistische Globalisierung, *Zeitschrift Marxistische Erneuerung*, 152–165, 2002. <http://cartoon.iguw.tuwien.ac.at/christian/globalisierung3.html> [žiūrėta 2014-05-13].
18. Fuchs, Ch., Hofkirchner, W. A Dynamic System View of Economic and Political Theory.
19. Foucault, M. *Seksualumo istorija*, 1976. Vilnius: Vaga, 1999.
20. Galvanuskaitė E., Juralevičienė J. Teoriniai ir praktiniai viešojo administravimo politizacijos aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, 2007, Nr. 19, 98–108.
21. Gečienė I. The Notion of Power in the Theories of Bourdieu, Foucault and Boudrillard, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2002.
22. Ginevičius R. Socioekonominių sistemų būklės kiekybinio įvertinimo problematika. *Verslas: teorija ir praktika*, 2009, 10(2), 69–83.
23. Held D., McGrew A., Goldblatt D. ir Perraton J. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002.

24. Jokubaitis A. Postmodernizmas ir politika. *Politologija*, 2002/3 (27).
25. Jonavičius L. Struktūros ir jų persidengimas: teorija ir praktika. *Politology (politologija)*, 2009, issue 2, 59–89.
26. Kettl, D. F. *The Global Public Management Revolution. A raport on the Transformation of Governance*, Washington: Brookings Institution Press, 2000.
27. Luhmann, N. *Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie* /Niklas Luhmann. - 4. Aufl. - Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991 (Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft ; 666). <http://steffenroth.files.wordpress.com/2012/03/soziale-systeme.pdf> [žiūrėta 2014-07-14].
28. Magalhaes, R., and Sanchez, R. *Autopoiesis in organization theory and practice*, Bingley: Emerald, 2009. <http://upecen.edu.pe/ebooks/Administraci%C3%B3n/Autopoiesis%20in%20Organization%20Theory%20and%20Practice.%20Rodrigo%20Magalhaes%20and%20Ron%20Sanchez.pdf> [žiūrėta 2014-05-15].
29. Matkevičienė R. Luhmano sistemų teorijos taikymas politikos komunikacijoje. *Informacijos mokslai*. 2006.
30. Maton, K. Habitus. In M. Grenfell (Ed.). *Pierre Bourdieu: Key Concepts* (p. 49–67). Durham, GBR: Acumen. 2008.
31. Patapas A., Bakinaite L. Papildomumo *modelio analizė viešojo valdymo reformos* aspektu. *Viešojo politika ir administravimas*, 2011, T. 10, Nr. 2, 183–196.
32. Pivoras S., Visockytė E. Viešojo valdymo koncepcijos ir jų taikymas tiriant valstybės tarnybos reformas. *Viešojo politika ir administravimas*, 2011, T. 10, Nr. 1, 27–40.
33. Raipa A. Viešojo politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra sąveika. *Viešojo politika ir administravimas*, 2002, Nr. 1, 11–20.
34. Raipa A. Socialiniai pokyčiai ir modernus viešasis administravimas. *Filosofija, sociologija*, 2001, Nr. 2, 54–62.
35. Raipa A. Socialiniai pokyčiai ir naujos viešojo valdymo sistemos. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2008, 1(10), 127–130.
36. Raipa A. Šiuolaikinio viešojo valdymo pokyčių kryptys ir tendencijos. *Viešojo politika ir administravimas*, 2009, Nr. 30.
37. Raipa A., Domarkas V., Chlivickas E. ir kt. Įvadas į viešąjį administravimą. Kaunas: *Technologija*, 2010. Rinkevičius L. Rizikos bei dvigubos rizikos visuomenės teorija ir jos taikymas sociologinei Lietuvos visuomenės raidos diagnostikai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2002/2 .
38. Ritzer, G. *Modern sociological theory* (7th ed.). Boston (Mass.);2008, London: McGraw Hill.
39. Ozer, B., Seker, G. Complexity theory and Public Policy: a New Way to put New Public Management and Governance in Perspective, Suleyman Demirel University, The Journal of fakulty of Economics and Administrative Scinces, Y. 2013, Vol. 18, No. 1, 89–102.
40. Seidl, D. Luhmann's theory of autopoietic social system, LMU, 2004-2. http://www.zfmg.bwl.uni-muenchen.de/files/mitarbeiter/paper2004_2.pdf [žiūrėta 2014- 07-14].
41. Seidl, D., Shoenborn, D. Niklas Luhmann's Autopoietic Theory of organisations: Contributions, Limitations, and future Prospects, IOU Working Paper, 2010, No. 105. <http://ssrn.com/abstract=1552847> [žiūrėta 2014-07-14].

42. Sidrys I. Niklaso Luhmano autopoezės teorijos pritaikymas teisės sistemai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2001, Nr. 3-4. http://www.ku.lt/wp-content/uploads/2013/03/2001_nr_3-4-44-55.pdf [žiūrėta 2014-05-15].
43. Vaicekauskienė V. Sistemų teorijos integravimas į socialinio darbo veiklą. *Logos*, 2009.
44. Witt, U. Self-Organisation and economics- what is new? *Structural Change and Economic Dynamics* 8, 1988. 489–507. http://www.econ.mpg.de/files/2004/staff/witt_SelfOrganisationAndEconomics.pdf

Laura Andrijauskaitė

Autopoiesis Adaptation Opportunities for Public Management System

Abstract

This paper aims at answering the question whether the public management system could be considered as autopoietic. The article overviews autopoiesis conception, as N. Luhmann, one of the most famous representatives of this theory, puts it, also the functional unique features of the public management, self-reproduction process, prerequisites of the openness/closeness of the system and communication process as the main characteristics of autopoiesis, taking into consideration the key theoretical aspects. The article also searches for the alternative solutions that could be added into public management conception as autopoiesis. The former is a construct of the public policy and administration and could be hardly defined regarding functional unique features, due to the dominant approach of the public administration and policy dichotomy. However, taking into consideration the alternative of supplementary model, the public management could be defined via the general management function and power concept. Self-organization of the public management is based on power structures and acts, the performance of the members of the society that leads towards new actions of the public authority, setting the aim for themselves, and also changing and influencing current rules (norms) and power distribution.

Laura Andrijauskaitė – Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Viešojo administravimo instituto doktorantė.

E. paštas: laura_andrijauskaite@yahoo.com

Laura Andrijauskaitė, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Institute of Public Administration, Doctoral student.

E-mail: laura_andrijauskaite@yahoo.com

Straipsnis įteiktas redakcijai 2014 m. rugsėjo mėn.; recenzuotas; parengtas spausdinti lapkričio mėn.